

O CHIŃSKIEJ LITERATURZE POSZUKIWANIA KORZENI

Powrót do tradycji narodu, czyli geneza „poszukiwania korzeni kultury”

W lipcu 1977 r. w Chinach nastąpił oficjalny koniec rewolucji kulturalnej, która wywarła niebagatelny wpływ na niemal wszystkie dziedziny życia i odbiła się głośnym echem w środowiskach naukowych i artystycznych – zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Wtedy też Chiny rozpoczęły starania o przywrócenie porządku w całym kraju pod względem rozwoju ekonomicznego, a także podjęły próbę walki z brakiem dostępu do edukacji ówczesnego społeczeństwa. W całym kraju rozgorzała dyskusja nad tymi właśnie zagadnieniami. Wzięło w niej udział wiele wybitnych postaci, reprezentantów różnych dyscyplin, co pozwoliło mieć nadzieję, że będzie to udana próba znalezienia skutecznych sposobów rozwoju nowoczesnej kultury chińskiej. Toczące się polemiki w dużej mierze skupiały się na kwestiach związków zachodzących między starożytną tradycją chińską a obecnymi wysiłkami władz na rzecz modernizacji kraju, jak również na porównaniu kultur: chińskiej i zachodnich. W tym właśnie momencie – tak newralgicznym dla kraju, ludności oraz dla rozwoju nauki i sztuki – wśród szerokiego grona naukowców zintensyfikowało się zainteresowanie badaniami kultury starochińskiej. Prawdopodobnie nie przypuszczano, że przyczyni się to do powstania nowej dziedziny wiedzy o chińskiej literaturze poszukiwania korzeni, będąc inspiracją dla kolejnych pokoleń twórców, teoretyków literatury oraz socjologów badających przemiany społeczne na przestrzeni wieków. Niniejszy artykuł jest próbą opisu zaistniałych zjawisk z perspektywy historycznoliterackiej.

Zwrot ku kulturze starochińskiej

Dyskusje nad koniecznością przeprowadzenia gruntownych reform mających na celu intensywny rozwój ekonomiczny i społeczny zostały zainicjowane w październiku 1981 r. przez grupę chińskich badaczy i były niejako efektem ubocznym ich działań. Spotykali się oni z polecenia rządu chińskiego na wniosek UNESCO

(agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych), a ich nadrzędnym celem było opracowanie rozdziału poświęconego Chinom, wybitnym postaciom chińskiego świata nauki, kultury i sztuki, który miał stać się częścią publikacji *Historia nauki i kultury ludzkości*. Pisarze zaangażowani w tę pracę poruszyli kwestie uwspółcześnienia tradycji starożytnej kultury chińskiej, co w ich mniemaniu pomogłoby sprostać wymaganiom ówczesnej kampanii modernizacyjnej, która stała się priorytetem władz oraz marzeniem rzeszy Chińczyków. W pracach nad powstaniem tego dzieła brał udział Pang Pu (庞朴), propagator i zwolennik idei rozpowszechnienia badań nad tradycją i kulturą starochińską, który już od roku 1964 zwracał uwagę na konieczność adaptacji dziedzictwa niematerialnego, podkreślał również jego rolę w budowaniu nowego społeczeństwa chińskiego. Podczas redakcji opracowywanego rozdziału Pang Pu wielokrotnie podkreślał, jak bardzo brakuje prac naukowych z dziedziny badań nad kulturą starochińską, jak niezbadany jest to nurt i jak wiele może zyskać chińskie społeczeństwo, gdy zostanie wydobyty potencjał kultury starochińskiej. Od tego momentu badacz zaangażował się w działania o charakterze popularyzatorskim, promował wyniki badań z tej właśnie dziedziny oraz podkreślał jej niezaprzeczalne walory.

W 1982 r. Pang Pu opublikował niezwykle istotny artykuł pt. *Warto przyniżyć wagę do badań historii kultury* (*Yinggai Zhubi Wenhuashi De Yanjiu, 应该注意文化史的研究*), który wzbudził duże zainteresowanie wśród badaczy, stając się inspiracją do dalszych dyskusji o charakterze humanistycznym. Niektórzy teoretycy uznają tę publikację za symbol zainicjowania „ruchu badań nad kulturą” w całym kraju. Intensywne prace nad kolejnymi artykułami oraz wystąpieniami z tego zakresu pozwoliły chińskiemu badaczowi doprecyzować własną definicję kultury. W swej strukturze opierała się ona na dwóch rodzajach atrybutów: narodowych i czasowych (chronologicznych). Pang Pu dowodził, że w każdej kulturze można wyznaczyć trzy poziomy: materialny, systematyczny i umysłowy. Ogłosił, że nie powinno się stosować wobec niej pojęcia „globalizacji”, ponieważ bez specyficznej i charakterystycznej dla danej społeczności kultury żaden naród nie zdoła się wyróżnić i odróżnić od innych. Postawiona przez niego teza wkrótce stała się podwaliną pod nowy nurt badań w zakresie wiedzy o kulturze starochińskiej.

Mobilizacja środowisk akademickich

W tym samym czasie kilka publicznych gazet i czasopism zamieściło serię artykułów poświęconych zarówno samej debacie, jak i skupiających się wokół tematyki z nią związanej. Były wśród nich: „Dziennik Wenhui” (Wenhui Bao, 文汇报), „Dziennik Wyzwolenia” (Jiefang Ribao, 解放日报) i „Studia nad Konfucjanizmem” (Kongzi Yanjiu, 孔子研究). Publikacje w nich zawarte były bardzo szczegółowo kontro-

lowane przez rząd, charakteryzował je zatem znaczny entuzjazm wobec toczącej się dyskusji. Swoje stanowisko w omawianej kwestii postanowiły przedstawić także środowiska akademickie. Uniwersytet Pekiński, Beijing Normal University oraz Akademia Nauk Społecznych utworzyły nieistniejące już dziś w takiej formie centra: Studiów Porównawczych Kultur oraz Cywilizacji Chińskich i Zachodnich w Szanghaju. Cel tych instytucji – jak same ich nazwy wskazują – to działania na rzecz analizy i interpretacji związków między dwiema kulturami: kulturą Dalekiego Wschodu oraz kulturą cywilizacji zachodnich, rozumianych przede wszystkim jako cywilizacje europejskie.

Tematy dyskusji toczących się w chińskich środowiskach inteligentnych najczęściej obejmowały następujące zagadnienia: 1) próbę dotarcia do przyczyn zacofania Chin w nauce i technologii; 2) określenie miejsca Chin na osi modernizacji i tradycji cywilizacyjnej; 3) wskazanie różnic między kulturą chińską i kulturami zachodnimi.

W kwietniu 1985 r. w Shenzhen odbyła się konferencja poświęcona podziałowi badań między poszczególne ośrodki uniwersyteckie. Ze względu na duży obszar państwa, a także jego zróżnicowanie geopolityczne kluczowym argumentem okazała się tu odległość. Po długich analizach ustalono podział prac. Naukowcy z Pekinu i jego okolic skoncentrowali się na problemach starożytnych tradycji i nowoczesnych przemian kultury. Badacze z Szanghaju podjęli próbę zbadania interakcji między kulturami chińską a zachodnimi. Uczni z miasta Xi'an skupili się na opisie tradycji dynastii Han (206 r. p.n.e. – 220 r. n.e.) i Tang (618–907 r.). Naukowcy z miasta Hubei zajęli się tradycjami dynastii Ming (1368–1644 r.) i Qing (1644–1911 r.). Badacze z Kantonu rozpoczęli badania najnowszej kultury regionu Lingnan¹.

Po wielomiesięcznych dyskusjach, wymianach zdań i debatach w wyniku wspólnych wysiłków badawczych pojawiły się cztery odrębne nurty, dzięki którym przeciętnemu człowiekowi łatwiej zrozumieć dążenia Chin do rozwoju ekonomicznego. Badacze podzielili się na cztery główne grupy.

Grupę pierwszą tworzyli zwolennicy odnowienia konfucjanizmu. Byli to konserwatywni uczeni, którzy uważali, że w rodzimym kraju konfucjanizm może zostać uwspółcześniony w taki sposób, aby mógł wywierać pozytywny wpływ na życie ludzkie, jak dawniej, podczas panowania dynastii Han, Song i Ming, kiedy stanowił dominującą filozofię społeczną. Według badaczy należy czerpać z dobrych wzorców i postaw promowanych przez tę filozofię, która przez lata wspierała rozwój kolejnych pokoleń Chińczyków.

Grupa druga postulowała zbudowanie zupełnie nowej kultury. Uczni ci całkowicie sprzeciwiali się reprezentantom pierwszej grupy, twierdząc, że zasadniczym

¹ Lingnan (uproszczony chiński: 岭南, tradycyjny chiński: 嶺南, pinyin: *líng nán*) to obszar geograficzny (kraina) w południowej części Chin, znajdującej się na południe od łańcucha górskiego Nan. Obecnie region obejmuje prowincje Jiangxi, Hunan, Guangdong, Guangxi i Hainan oraz północ Wietnamu.

powodem pozostawienia Chin w tyle pod względem rozwoju gospodarczego był fakt, iż feudalna kultura chińska tłumila indywidualną kreatywność i sprzyjała dyktaturze. Ich hasła to: „Anty-tradycja! Zniszcz tradycję!” Były to zatem slogany charakterystyczne dla tzw. Ruchu 4 Maja².

Przedstawiciele grupy trzeciej głosili oświecenie. Badacze popierający ten nurt stawiali edukację za główny cel rozwoju społeczeństwa chińskiego. Uważali, że w kraju ma szansę powstać/zaistnieć demokracja tylko wówczas, gdy masy zrozumieją takie idee, jak równość i wolność.

Czwarta grupa z kolei głosiła ideę połączenia marksizmu z tradycją chińską. Jej przedstawiciele proponowali reformę ustrojową będącą połączeniem konserwatywnego konfucjanizmu z elementami marksizmu oraz nowoczesnej nauki i technologii.

Włączenie się do ogólnonarodowej debaty nad poprawieniem wizerunku Chin na arenie międzynarodowej środowisk akademickich z nieraz bardzo oddalonych od siebie prowincji spowodowało, że zaczęto dostrzegać uniwersalizm podjętych rozważań, skoncentrowano się nad znalezieniem nowatorskich rozwiązań, ale również zaczęto postrzegać państwo jako jedność – złożoną z różnorodnych socjologicznie obszarów, u podstaw których leży wspólna kultura. I właśnie na bogactwie kulturowym postanowiono oprzeć jedną z prób zreformowania kraju.

Literatura poszukiwania korzeni

W okresie toczących się rozważań nad kwestiami kulturowymi przetłumaczono na język chiński wiele utworów literatury zachodniej, zwłaszcza modernistycznej i postmodernistycznej. Od przelomu wieków XIX i XX Chiny nie przestały wprowadzać na swój rynek wydawniczy utworów literackich z Zachodu, choć należy nadmienić, że większość przekładanych na język chiński tekstów stanowiły utwory romantyczne. Okres ten był dla Chińczyków niezwykle ważny – szczególnie ze względu na założenia charakterystyczne dla tej epoki literackiej. Chińczycy poszukiwali wzorców postępowania, a idee, które przyświecały europejskim bohaterom romantycznym (jednostka poświęcająca się dla dobra ojczyzny, targana wieloma wątpliwościami, walcząca samotnie na rzecz ogólnie pojętego dobra, walka narodowo-wyzwoleńcza), doskonale wpisywały się w potrzeby chińskiego narodu.

² Ruch 4 Maja (五四運動, Wǔsì Yùndòng) był antyimperialistycznym ruchem kulturowym i politycznym, który narodził się wśród studentów uczelni w Pekinie 4 maja 1919 r. na znak protestu przeciwko słabej reakcji rządu chińskiego na postanowienia traktatu wersalskiego. Szczególny sprzeciw budziło przyznanie Japonii terytoriów w Shandongu, których na jej rzecz zrzekły się Niemcy. Demonstracje studenckie wywołały ogólnokrajowe protesty. W tym czasie swą karierę rozpoczęło wielu przywódców politycznych i społecznych następnego dziesięciolecia. Określenie Ruch 4 Maja w szerszym znaczeniu często odnosi się do okresu 1915–1921, zwanego również Ruchem Nowej Kultury.

Z tych właśnie powodów przed 1978 r. modernizm dla przeciętnego czytelnika chińskiego pozostawał praktycznie nieznanym.

Chociaż w latach 30. XX w. grupa robotników napisała eksperymentalne teksty o charakterze modernistycznym (jak choćby tzw. strumień świadomości), przeszły one bez echa, ani nie zyskały popularności, ani nie wzbudziły zainteresowania krytyków literackich. Społeczeństwo oraz władze były wówczas skoncentrowane na kwestii przetrwania narodu zaangażowanego w wojnę z Japonią, dlatego nawet najnowocześniejsze, będące w fazie wstępnego rozwoju, próby literackie były w dużej mierze ignorowane i odsuwane na dalszy plan.

W 1979 r. ukazały się dwa nowe czasopisma poświęcone wprowadzaniu, upowszechnianiu i badaniu literatury obcej. W pierwszym numerze „Journal of Foreign Literature in Translation” (Yilin, 译林) zamieszczono ogólne wprowadzenie do założeń ruchu modernistycznego i opublikowano artykuły dotyczące Alberta Camusa i Teatru Absurdu. W pierwszym wydaniu „Badań nad Literaturą Obcą” (Waiguo Wenxue Yanjiu, 外国文学研究) znalazły się artykuły o modernizmie, egzystencjalizmie i współczesnej fikcji amerykańskiej, a także studium porównawcze symbolizmu i klasycznej poezji chińskiej. Po raz pierwszy odnotowano wielkie zainteresowanie różnymi teoriami literackimi. Wydawało się zatem, że społeczeństwo chińskie dojrzało do spojrzenia na własną kulturę z perspektywy innej niż narodowa, z zastosowaniem światowych trendów i popularnych na Zachodzie teorii. „Studia z Teorii Literatury i Sztuki” (Wenyi Lilun Yanjiu, 文艺理论研究) stanowiły forum ich upowszechniania i przestrzeń do dyskusji na temat formalizmu, strukturalizmu, nowego krytycyzmu, a później dekonstrukcji.

Pojęcie poszukiwania korzeni pojawiło się po raz pierwszy na początku roku 1984 w korespondencji Li Tuo (李陀) skierowanej do Wureertu (乌热尔图) na temat jego twórczości literackiej. Li twierdził, że opisane przez Wureertu życie mniejszości narodowej mieszkającej na północnym wschodzie Chin jest nadzwyczaj interesujące i przywołuje nostalgię za rodzinną ziemią oraz rodzimą kulturą. Pisał: „Pragnę wracać do mojego rodzinnego miasta, aby przystąpić do »poszukiwania korzeni«”.

W grudniu 1984 r. Li Tuo wziął udział w seminarium pt. „Literatura nowego okresu. Przegląd i perspektywy”, współorganizowanym przez czasopisma „Literatura Szanghajska” (Shanghai Wenxue, 上海文学) i „Jezioro Zachodnie” (Xi Hu, 西湖) oraz przez wydawnictwo Zhejiang – Literatura i Sztuka (Zhejiang Wenyi Chubanshe). Na to spotkanie o podłożu literackim zaproszono młodych pisarzy i krytyków debiutujących tuż po rewolucji kulturalnej. Wkrótce okazało się, że seminarium odegrało kluczową rolę w powstaniu nurtu chińskiej literatury poszukiwania korzeni, ponieważ – w duchu podsumowań dyskusji toczących się w tych dniach między młodymi literatami, krytykami literackimi oraz teoretykami literatury – niezwykle nowatorskim pokłosiem naukowym tego spotkania stały się opublikowane przez nich artykuły. W 1985 r. Han Shaogong (韩少功) wydał artykuł zatytułowany *Korzenie*

literatury (*Wenxue de Gen*, 文学的“根”)³, w którym po raz pierwszy starał się wyjaśnić to zjawisko w chińskiej literaturze i zobrazować je przykładami. Wraz z pojawianiem się kolejnych utworów literackich, które można uznać za związane z tym pojęciem, nurt chińskiej literatury poszukiwania korzeni systematycznie nabierał kształtów.

W gronie ważnych reprezentantów chińskiej literatury poszukiwania korzeni należy wymienić następujących pisarzy: Ah Chenga (阿城), Han Shaogonga, Jia Pingwa (贾平凹) i Mo Yana. Wszyscy wskazani twórcy na własnej skórze doświadczyli wydarzeń chińskiej rewolucji kulturalnej, kiedy to na rozkaz przewodniczącego Mao Zedonga całe pokolenie wykształconej młodzieży zostało zesłane na tereny wiejskie w celu reedukacji. Wydarzenia te odegrały dużą rolę nie tylko w ich życiu, ale także w twórczości, przypuszcza się zresztą, że losy, które stały się ich udziałem w okresie wczesnej młodości, nawiązanie związków z kulturą agrarną, przełożyły się na kształt przyszłej kariery młodych twórców oraz widoczne w pracach motywy literackie.

Podsumowanie

Wpływ literatury zachodniej na twórców poszukujących korzeni był w znacznej mierze pozytywny. Rodzący się w Chinach eksperymentalizm czynił ich wrażliwsi na style i formy; kryzys budowy kultury chińskiej skłaniał do powrotu do uśpionej chińskiej kultury tradycyjnej. Literatura Ameryki Łacińskiej (np. powieści Gabriela Garcii Marqueza) stała się dla chińskich twórców przykładem unikalnego stylu, a tym samym pozwoliła im dostrzec walory rodzimej kultury, docenić znaczenie własnego dziedzictwa narodowego.

Główni przedstawiciele tego nurtu byli zwolennikami tezy, że jeśli etniczna, obszarowo ograniczona kultura Ameryki Łacińskiej może odnieść światowy sukces literacki i zyskać powszechne uznanie, to nic nie stoi na przeszkodzie, by unikalne doświadczenia chińskie mogły zająć przynależne im wysokie miejsce w literaturze na arenie międzynarodowej.

By zachować pewną bezstronność, należy nadmienić, że nie wszyscy poszukujący korzeni, którzy zwracali się ku tradycji, traktując ją jako inspirację, działali z pobudek czysto patriotycznych. Wielu z nich skupiało się tylko i wyłącznie na ekspresji artystycznej, uznając nowy nurt za swą szansę. Niektórzy uważali, że dziedzictwo narodowe Chin zostało gwałtownie zniszczone przez Ruch 4 Maja 1919 r., którego postawa była wychwalana jako ta przyczyniająca się do zwycięstwa mas i przekształcenia Chin w „nowe” społeczeństwo. Pisarze poszukujący korzeni krytykowali niesprawiedliwość dziejową objawiającą się zniszczeniem ciągłości tradycji i próbowali ponownie nawiązać z nią kontakt, aby wypełnić tę lukę w historii chińskiej cywilizacji.

³ Han Shaogong, *Wenxue de Gen*, „Zuo Jia” [Pisarze] 1985, nr 4.

Rola literatury w działaniach na rzecz poprawy jakości życia narodu chińskiego, a także dalszego rozwoju ekonomicznego w Państwie Środka jest nie do przecenienia. Ze względu na rozległość państwa literatura stała się nośnikiem informacji dotyczących najnowszych zmian i tendencji rozwojowych. Twórcy zintegrowali się, ponieważ wszystkim im przyświecał ten sam cel. Doceniono rolę spotkań o charakterze naukowym, zaś publikacje tekstów z ich posiedzeń często były przyczynkiem do dyskusji oraz dalszych działań reformatorskich. Co jednak najważniejsze, Chińczycy po raz pierwszy od wielu wieków zaczęli odczuwać dumę płynącą z dokonań własnej kultury oraz odbudowali – wydawać by się mogło zupełnie już zerwane – związki między tym, co dawne a tym, co nowoczesne. Przerzucony most otworzył nowe pola interpretacyjne i stał się bodźcem do dalszych analiz historycznoliterackich.

SUMMARY

ON CHINESE SEARCHING FOR ROOTS LITERATURE

In Chinese culture, the idea of “searching for roots” has been created from the beginning of the 1800s in the 19th century. Along with that, the trend of searching for roots has appeared in the literature. This article will present the genesis of that trend, its main topics and most important authors. That exceptional phenomenon in Chinese literature will be shown from a social-historical point of view.